

A vízfejű kedves

1916-ban Bródy Sándor újságírói minőségében kereste fel Weiss Manfrédot, hogy riportot készítsen vele. Elkísérte a konzervgyárba és Csepelre, de alig tudta szóra bírni. Azt a keveset azonban, amit mondott, szó szerint lejegyezte, így született a jelenleg ismert egyetlen interjú, amit Weiss valaha is adott: „Én tudom és mindenki tudja, hogy az én ipartelepem a háború előtt jóval nagyobb szabású volt, mint amilyent a békés idők megköveteltek. Nevezetesen szakértők fejüket csóválták, és ki is mondták: erre ugyan nem lesz szükség. Szükség lett, és nekem nagy elégtételelem az előrelátásom. Municiónk volt, van és lesz.”

Weiss Manfréd nem túlzott. A szarajevói merénylet után már nemcsak érezte, tudta is, hogy elérkezett az ő pillanata. Mire 1914 augusztus elején megjelent Csepelen a bécsi tüzérségi szertár képviselője, hogy megismerje a háborús előkészületeket, addigra Weiss már megkészszerelte a munkaslétszámot. A fontosabb üzemszekek (hüvelgyártás, lövedékgyártás, asztalosműhely, henger-mű) éjjel-nappal folyamatosan dolgoztak.

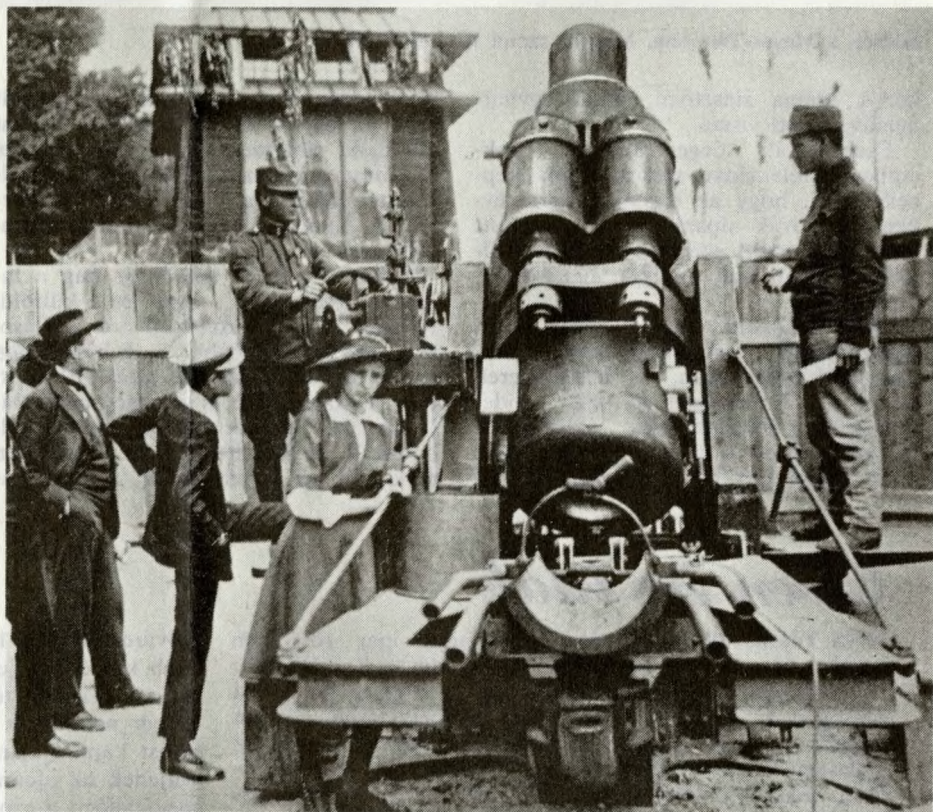
A gyár meglevő berendezései azonban még így sem voltak elégségesek a hadsereg igényeinek kielégítésére, ezért Weiss Manfréd gyakorlatilag az összes rendelkezésére álló eszközt igénybe vette a bővítésekhez. A háború kitörését követő egy éven belül 7,3 millió koronát fektetett be a tüzérségi lövedékgyártásba, 1,4 milliót a gyalogsági lőszergyártásba, 2,4 milliót a gyári erőtelep fejlesztésébe és 1,5 milliót kiegészítő létesítményekbe, összesen tehát majd 13 millió koronát investált. A beruházások nagyságát mutatja, hogy ugyanebben az időben Teleszky pénzügyminiszter a legnagyobb erőfeszítések árán is csak három millió koronás beruházást tudott megszavaztatni a minisztertanáccsal a diósgyőri és a budapesti állami vasgyárak számára.

Most gyümölcsözött igazán a sokak szerint túlméretezett növekedési kényszer: míg a hasonló profilú diósgyőri gyár — a háborús termelésben érdekelt más hazai üzemekhez hasonlóan — veszteséggel zárta az első két háborús évet, Csepel minden képzeletet felülmúló mértékben termelt és jövedelmezett. A jövedelmezőségről „természetesen” nem állnak rendelkezésre pontos adatok: a hivatalosan közzétett mérlegek számait már a kortársak sem vették komolyan. Igaz, Weiss Manfréd még

ezek alapján is az ország legnagyobb adófizetője volt. Az első három háborús év az igencsak szerénykedő mérlegek szerint is mintegy 55 millió koronás nyereséget hozott Csepelnek. A cég vagyona két év alatt több mint háromszorosára emelkedett — a növekedés értéke kerekén 90 millió korona volt.

A háborús fejlődés következtében a csepeli gyár alapterülete közel háromszorosára, a beépített terület négyszeresére nőtt. A gyárpépületek száma meghaladta a kétszázat. A gyalogsági és tüzérségi lőszergyártásban üzemeltetett gépek száma szintén négyszerese volt a háború előttinek, az acélgyártási kapacitás az ötszörösére nőtt, az erőgépek teljesítménye pedig közel négyszeresére. Már a háború első esztendejének végén négyszer annyi munkás és alkalmazott

hazában. A háborús felelősségben erősen érintett Tisza István azonban még a háború végén is így adózott Weiss Manfréd érdemeinek: „Csak kettő vált be: fiaink hősiessége és Weiss Manfréd teljesítőképessége. Hej, ha hadvezetőségünk, közigazgatásunk és diplomáciánk is ilyen tökéletesen tudott volna fejlődni!” A tönkrement, demoralizált országban Weiss Manfréd divatos beszédtema lett. Ha másról nem, hát mesés vagyonáról szóttek legendákat. Huszár Károly azaz ijesztgette az országgyűlést, hogy Weiss Manfréd hatalmas vagyonával egy egész vármegyét, képviselőivel egyetemben felvásárolhatna. Huszár persze nem vette figyelembe, hogy Weiss Manfréd vérbeli üzletember lévén, aligha költötte volna pénzét az effajta, nem túlságosan virágzóknak ígérkező vállalat-

Löveg-közszemle 1917-ben a Margitszigeten. 9 961 663 darab tüzérségi lőszer négy esztendő alatt

termelte Weiss Manfréd profitját, mint az utolsó békeévben.

1914. augusztus 1. és 1918. október 31. között 1 497 937 950 darab gyalogsági és 9 961 663 darab tüzérségi lőszer készült a gyárban. Az üzem teljes termelése 3,7-szeresére emelkedett. Még a Weiss-birodalom „melléküzeme”, a Soroksári úti konzervgyár is ötezer munkással dolgozott már ekkor, sőt 1915 márciusától 600 munkással beindult a kőbányai konzervgyár is.

A vesztés háború után nem volt se szeri se száma a bűnbakoknak széles e

kozásra. Tény azonban, hogy Weiss Manfréd adója már 1917-ben 34 millió korona volt, s ez mintegy 400–500 milliós vagyonra enged következtetni. A Generali biztosító csupán a csepeli gyárváros értékét 98 millió koronára becsülte. E hatalmas vagyonon belül szinte már elenyésző tételt jelentettek az indulásnál oly fontos szerepet játszó budapesti ingatlanok, vagy az utóbb szerzett tízezer holdas, 12 millió koronáért vásárolt derekegyházi uradalom. Ehhez már valóban dukált a nemesség mellé — az utolsók között — 1918-ban megkapott bárói rang.

A kortársak sokféleképpen ítélték meg a gyár rohamos fejlődését: ma, több mint hat évtized távlatából persze sokkal könnyebb az akkori látványos, sok fonáságot elfedő siker mögött észrevenni azokat a szimptómákat, amelyek a Weiss-birodalom rohamosan súlyosbodó betegségére utaltak. A csepeli gyártelep a világháború előtt a maga dinamikus fejlődésével egy pontosan, szabályosan működő szerkezetre hasonlított, amelyet végső soron még a konjunktúrális ciklusok sem tudtak komolyan megzavarni. A világháborús termelés hatására, a „korlátlan lehetőségek” következtében ez a korábban valóban arányos fejlődés azonban rohamosan deformálódott, Weiss dédelgetett gyermeke vízfejet növesztett.

A hadiipar az ipari modernizálás időszakában a megújulás egyik hajtóerejévé vált, saját szükségletei révén ugyanis serkentően hatott a többi iparág fejlődésére is. Ilyen értelemben a csepeli gyárnak meghatározó szerepe volt a hazai ipar fejlődésében. 1914 után azonban a gyár további fejlődése már kizárólag háborús célokat szolgált, s még a megnövekedett békeszükségletekhez is többszörösen túlméretezetté vált. A világháborús nagy ugrás gyakorlatilag a termelés és a munkáslétszám felfutását jelentette, ezzel viszont nem tartott lépést a gyári berendezések fejlődése, nem is szólva a szükséges infrastruktúráról, amit a rendelkezésre álló adatokat áttekintve katasztrofálisnak lehet nevezni.

Bródy az említett interjú során lelkiismereti kérdéseket feszegetett: milyen a hadianyaggyáros-etika, különösen egy háború idején? „Ez a mesterségem — válaszolta Weiss —, és nekem nincs más gondom, hogy ezt a lehető legtökéletesebben folytassam.” A válasz jellemző Weiss egész életművére: megszállottsága vitte fel a csúcsra és ez a megszállottság tette vakká, amikor szembe kellett volna néznie a gondolattal, hány ember halálát okozzák gyárának termékei. Mert bár Weiss Manfréd meggazdagodásának egyik fontos előfeltétele valóban a háború volt, a pénz, a profit — ahogy Bródy is megírja — ez idő tájt már lényegében nem motiválta. Sokkal inkább érdekelte — a célra nem is gondolva — a hatalmas gépezet mozgásának gyönyörűsége.

Puritán krózus volt, naponta 14—16 órát dolgozott. A legendák szerint a Tanácsköztársaság idején felfeltették, hogy háromszáz öltönye van: Az Andrássy úti Weiss-villát átkutató matrózok azonban mindössze három rend ruhát találtak. Nem volt semmiféle szenvedélye. Azaz mégis — a Mű: a csepeli gyár számára nem eszköz volt, hanem a cél, és ennek a célnak rendelt alá mindent. Lehet, hogy szerető férj és apa is volt, hat gyermek szólt emellett, s azt is tudjuk, mennyire megviselte 1904-ben felesége

halála — az igazi szerelem azonban Csepel volt. Ettől a vonzalomtól soha semmi nem tántoríthatta el: amikor a világháború elvesztése után reménytelennek látszott a gigászira növelt gyár jövője, és később, amikor a kivonuló román csapatok után egy teljesen kifosztott üzem maradt hátra, újra és újra a régi vállalkozói kedvvel látott munkához, hogy megmutassa a lehetetlent, a gyáróriás feltámasztását.

A Tanácsköztársaság alatt köztulajdonba vették üzemét. Ekkori sikertelen öngyilkossági kísérlete talán utólagos választ adott Bródy kérdésére: mit jelent számára a gyár. Külföldre menekített vagyona ugyanis minden bizonnyal nyugodt öregkort biztosíthatott volna hátralevő napjaira. Sokakkal ellentétben

még munkásainak, alkalmazottainak indulataitól sem kellett tartania: öngyilkossági kísérlete után éppen konzervgyári munkásai küldtek orvost megmentésére.

A többi akár utóirat is lehetne: csatládja Bécsbe vitette a „vörös Magyarországról”. Alig kapott azonban erőre, régi bécsi kapcsolataival már ismét kiterjedt üzleti tárgyalásokat folytat. 1920-ban tér vissza Magyarországra, és első útja Csepelre visz; kezébe veszi a tetszalott gyáróriás újraélesztésének irányítását. Sok ideje azonban már nincs, csupán annyi, hogy megszervezze a békeévekre történő átállást. 1922 karácsonyának előestéjén vált meg végleg üzleti birodalmától. Halálával a Weiss Manfréd-sztori végetér. Egy korszak lezárult.

VARGA LÁSZLO